

د قانون کمزورې واکمني په افغانستان کې د بشري پرمختیا خنډ ګرځي

احمدضیا مسعود او بو اسپلوند د افغانستان د ۲۰۰۷ بشري پرمختیا رپوټ خپرېدو ته وړاندې کړ

کابل، ۲۷ لړم ۱۳۸۶

“عدلي سیستم باید په افغانستان کې داسې ورغول شي چې دودیز او عصري عدلي بنسټونه سره ونښلوي، د وګړو حقوق خوندي کړي، د قانون واکمني پیاوړې کړي او په دغه جګړې خپلې هېواد کې سیاسي بدلون او پرمختیا ته لار اواره کړي” د ۱۰ د افغانستان د ۲۰۰۷م بشري پرمختیا رپوټ یوه مهمه سپارښتنه ده. دغه رپوټ نن د افغانستان د ولسمشر د لومړي مرستیال ښاغلي احمد ضیا مسعود او د ملګرو ملتونو د ځانګړې استازي د مرستیال او د ملګرو ملتونو د پرمختیایي ادارې د استګون استازي بو اسپلوند له خوا د یوې غونډې په ترڅ کې په رسمي توګه خپور شو.

د عصري او دودیزو بنسټونو نښلونه: دقانون واکمني او د عدالت لټون د افغانستان دویم بشري پرمختیایي رپوټ دی. دغه رپوټ، چې د ملګرو ملتونو د پرمختیایي ادارې او افغان دولت ګډ نوښت دی، په هېواد کې د قانون د واکمني او بشري پرمختیا اهمیت پلټي. رپوټ د عدلي په رسمي سیستم کې د بشري او مادي سرچینو غټ کمبودات په ګوته کوي او د لانجو د اغیزمن اوارې لپاره د عدلي سیستم د پیاوړتیا غوښتنه کوي. په رپوټ کې د داسې دورګه عدلي سیستم د رامنځته کېدو لپاره کلک دلیلونه وړاندې شوي چې د لانجو د اوارې له دودیز سیستم لکه جرګو او مرکو څخه د رسمي عدلي سیستم تر څنګ ګټه اخستل کېږي.

د افغانستان د بشري پرمختیا شاخص (۰.۳۴۵) چې د پوهنې، روغتیا او اقتصادي سوکالی کچه اندازه کوي افغانستان د بشري پرمختیا د نړیوال شاخص په لېست کې د نړۍ تر ټولو ښکته پنځو هېوادونو په لیکه کې دروي چې پرته له افغانستانه نور ټولې یې د افریقا په لویه وچه کې پراته دي.

افغانستان د زړېزې اټه نړیوالې موخې، چې د سختې بېوزلۍ او لوړې د نیمایي کولو موخه هم پکې شامله ده، د زړېزې پر نهو افغاني موخو اړولې دي. له ۲۰۰۲م کال راهیسي افغانستان په اقتصادي ډګر کې ښه وده کړې او تر ۲۰۲۰ پورې یې د بېوزلۍ د نیمایي کولو د موخې لاسته راوړنه شونې ده. خو د نورو موخو د لاسته راوړنې انځور ناهیلې کونکی دی. ۶،۶ میلیونه یا په هرو درې افغانانو کې یو د خوراک لپاره کافي خواړه نه لري. نږدې نیمایي د وګړو د خوراکي توکو له پلوه خپل ځان نابسیا ګڼي.

هېواد د ښځو د سیاسي استازیتوب له پلوه د سوېلي اسیا له ډیرو ګاونډیو وړاندې دی او د ولسي جرګې نږدې څلورمه برخه د ښځو لپاره بېله شوې ده. خو د ښځو او نارینه وو د عاید تر منځ ستر توپیر لېدل کېږي، په منځني ډول نارینه د ښځو په پرتله څلور چنده پیسې ګټي. په سلو کې یوازې ۱۲ ښځې باسواده

(لوستي) دي او د دوی په پرتله په سلو کې ۳۲,۴ نارینه لوستي دي. د وگړو ۱۵ کلن او تر ۱۵ کلونو زیات عمر لرونکو کسانو یوازې په سلو کې ۲۳,۵ لیک لوست کولای شي. د ښځو او ماشومانو په وړاندې ناانصافي هم د لومړنۍ روغتیا پالنې او د زدکړې له خدمتونو څخه د بې برخه کېدو او د کار د فرصتونو د نشتوالي له پلوه او هم د کورني تاوتریخوالي له پلوه د هېواد د زربزې د پرمختیایي موخو د لاسته راوړنې په وړاندې مهم خنډ گڼل کېږي.

د پام وړ پرمختګ سره سره، د ماشومانو تر پنځه کلنۍ وړاندې مړینه او د امیندواری په عمر کې د میندو مړینه ډیره لوړه ده. همدارنگه له درېوو نه یوازې یوه کورنۍ پاکو اوبو ته لاسرسی لري او له ۱۹۷۸م کال راهیسې ځنګلونه نیمایي ته راکم شوي دي.

په ۲۰۰۴م کې افغان دولت اټکل کاوه چې د راتلونکو اوو کلونو لپاره ۲۷,۵ میلیارده ډالرو مرستې ته اړتیا لري چې د سړي سر ۱۶۸ ډالره کېږي. خو د ۲۰۰۲ او ۲۰۰۵ تر منځ مرسته له ټاکلې موخې څخه ډیره کمه او د کس پر سر شا او خوا ۸۳ ډالره وه. له ۲۰۰۶م کال راهیسې مرستندویانو (ډونرانو) د ۱۰ میلیاردو ډالرو مرستې ژمنه کړې چې یوازې نیمایي د هغو پیسو دي چې د دولت په باور د دولت د پرمختیایي تگلارې د پلي کولو لپاره ضروري دي. دغه رپوټ له همدې امله له مرستندویانو ټینګه غوښتنه کوي چې له هېواد سره د زربزې د پرمختیایي موخو د لاسته راوړنې لپاره پر خپلو ژمنو ودرېږي.

ښاغلي بو اسپلونډ د رپوټ د خپرېدو په مراسمو کې د وینا پر مهال وویل: “د رپوټ موندنې ښيي چې افغانستان له څو لسيزو جگړې سره سره د بشري پرمختیا د مهمو اړخونو په برخه کې او همدارنگه د پرمختیایي موخو په لور تګ کې د پام وړ پرمختګ کړی دی.” “ده زیاته کړه “په یو هېواد کې د تاوتریخوالي او ناڅرګندتیا د سیوري له ورکېدو سره د هېواد په ګوټ ګوټ کې د بشري ودې او ژوندانه د ښه کېدو اړتیا تر هر بل وخته ډیرېږي.” “ده زیاته کړه” د افغانستان په وړاندې پرتو ننگونو سره سره دغه رپوټ مخ په وړاندې تګ کې یو ستر ګام ګڼل کېدای شي. مورن باور لرو چې د دې رپوټ نظریات به د افغانستان د ملي پرمختیایي تگلارې په پراختیا کې مرسته وکړي چې همدا اوس تر لاس لاندې ده.”

رپوټ د ځاني امنیت مساله په افغانستان کې د ټاکل شوو موخو د لاسته راوړنې په وړاندې د ستر خنډ په توګه په ګوته کوي. په ۲۰۰۶م کې د ۱,۰۰۰ ملکي وگړو په ګډون ۴,۴۰۰ افغانانو په دولت ضد روان تاوتریخوالي کې ژوند له لاسه ورکړی چې د ۲۰۰۵م کال په پرتله دغه شمېره دوه چنده ده. همدارنگه په رپوټ کې راغلي چې “امنیت د قانون د واکمنۍ لپاره لومړنی شرط دی چې په خپل وار د بشري پرمختیا لپاره مناسبه فضا رامنځته کوي. د قانون واکمني د خلکو د ازادې د ودې یوه مهمه وسیله ده، داسې ازادې چې له خپلې خوښې کار واخلې او د یو ګټور او سالم ژوند لپاره خپله وړتیا لوړه کړي.”

په رپوټ کې د پخلاینې او د تیرو بشري حقوقو د سرغړونو تر منځ د جوړجاړي پر اړتیا رڼا اچول شوې ده. د رپوټ له مخې د یوې سروې په هرو دروو برخه والوو کې د دوو ځواب دا و چې یا خو پخپله او یا یې د کورنۍ غړی نېغ په نېغه د تیرو دوو لسيزو د ناانصافي او بشري حقونو د سرغړونو ښکار شوي دي. د بشري حقونو د سرغړونو او د جنګي جرمونو لومړني قربانیان ښځې، ماشومان، او توکمیز او مذهبي لږکي (اقلیتونه) وو.

د نشه یي توکو خپرېدونکي سوداګري د سیمې پر سیاسي او ملي امنیت سختې اغیزې لري. د کوکنارو کښت په ۲۰۰۶ کې په سلو کې ۶۱ پورته ختلی او افغانستان د نړۍ په سلو کې ۹۰ اړین تولید کړي دي. “د اړینو اقتصاد د اداري فساد سرچینه ده او د دولتي بنسټونو په ځانګړې توګه د امنیتي او عدلي

سیکتورونو پښې سستوي. ”رپوټ زیاتوي چې که د افغانستان اوسني اداري فساد ته پاملرنه ونشي نو تر دې دمه تر لاسه شوي لاسته راوړني او د افغان دولت او د نړيوالي ټولني د مرستي مشروعیت به ورژوي.

د روڼتيا د نړيوالي ادارې د ۲۰۰۴م د اداري فساد په شاخص کې افغانستان د ۱۵۹ هېوادونو په ليکه کې ۱۱۷م و. اول محکمې او بيا د دولت نورې اداري څانگې پر اداري فساد ډيرې ککړې گڼل کېږي. رپوټ په دې اند دی چې په افغانستان کې خپور اداري فساد د قانون واکمني له گواښ سره مخ کوي.

د ځمکې ملکیت او د جايداد د حقوقو د خونديتوب ستونزه نور هغه خنډونه دي چې د قانون د واکمنۍ په لار کې پراته دي. د عدلي کارمندانو ته کمه تنخوا ورکول کېږي او ډير يې مسلکي وړتياوې هم نه لري. د دې برسېره، د رسمي عدلي سيستم ډيرې مهمې برخې بېخي فعاليت نه کوي. ټولې دغه ستونزې د افغان عدلي سيستم د اغيزمنتيا او گټورتيا مخه نيسي.

په دوديز سيستم کې پر چټکتيا او پخلاينې ټينگار کېږي او غواړي چې سرغړونکي بېرته په ټولنه کې ځای پر ځای شي. د سړني کال په سر کې د ترسره شوو سرویگانو کيفيتي معلومات چې په رپوټ کې هم شامل دي بڼي چې افغانان جرگې او شوراگانې د رسمي محکمو په پرتله د عدالت په وړاندې کولو کې ډيرې گټورې، لږ فاسدې او ډيرې د باور وړ دي. بڼې بيا له بل پلوه هم په رسمي او هم په غيري رسمي سيستمونو کې بايلونکي دي. دوی ته اکثراً عدالت ته يو برابر او منصفانه لاسرسی نه ورکول کېږي ځکه چې دوی په خپله قضیې نشي ثبتولی. دوديز سيستمونو له دې هم ډير ناانډوله دي لکه “بد” چې د تحميلي ودونو له امله له بشري حقوقو څخه ښکاره سرغړونه ده.

که څه هم رپوټ رسمي عدلي سيستم ته د اوږدې ورکولو لپاره، چې نوی په پښو درېږي، د لانجو د اواري بدیل سيستم ضروري گڼي، د بشري حقوقو د څارنې په پلوي کې هم کلک دلايل وړاندې کوي او په دې باور دی چې د جرگو او شوراگانو پرېکړې بايد د بشري حقوقو د اصولو او د افغانستان له اساسي قانون سره برابرې وي.

د افغانستان ملي پرمختيايي تگلاره، چې د ۲۰۰۸م تر نيمايي پورې به په ټولو ۳۴ ولايتونو کې له ځايي سلامشورو نه وروسته بشپړه شي، مني چې ښه حکومت چلونه، عدالت او د قانون واکمني د پرمختيا لپاره اړين شرطونه دي او د مشروع حکومت، د ولس د حقوقو د خونديتوب او د رقابتي بازار د اقتصاد بنسټ جوړوي. دغه تگلاره همدارنگه دولت د داسې فعال عدلي سيستم جوړولو ته ژمنوي چې د ټولو افغانانو لپاره د لاس رسېدو وړ وي.

د افغانستان د بشري پرمختيا رپوټ د ملگرو ملتونو د پرمختيايي ادارې په مرسته د کابل پوهنتون د پالیسي او بشري پرمختيا د مرکز د نامتو شنونکو تر مشرۍ لاندې د خپلواکو څيړونکو د يوې ډلې له خوا د ابتدايي او ثانوي (کيفيتي او کميتي) معلوماتو او له ټول افغانستان نه د ولسي وگړو نه راټولو شوو سلامشورو پر بنسټ جوړ شوی دي.

د ۲۰۰۷م کال د بشري پرمختيا رپوټ په هکله د لاييرو معلوماتو لپاره www.undp.org.af يا www.cphd.af ته سر ورښکاره کړی.